

Recenzje – Polemiki

KRZYSZTOF FIRLEJ

**Agnieszka Bezat-Jarzębowska i Włodzimierz Rembisz:
MIKROEKONOMIA RELACJI
CZYNNIKÓW PRODUKCJI W ROLNICTWIE.
UJĘCIE ANALITYCZNE MECHANIZMÓW**

Wydawnictwo Wyższej Szkoły Finansów i Zarządzania w Warszawie,
Warszawa 2018, 274 s.
ISBN: 978-83-889-5337-8.

Agnieszka Bezat-Jarzębowska i Włodzimierz Rembisz – pracownicy Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowego Instytutu Badawczego w Warszawie swoimi zainteresowaniami objęli tym razem zagadnienia poświęcone relacjom i powstającym na ich podstawie zmianom efektywności, które postanowili zaprezentować w sposób opisowy, wspierając go ujęciem teoretyczno-poznawczym.

Recenzowana książka stanowi rodzaj monografii skonstruowanej w postaci studium teoretyczno-empirycznego liczącego 274 strony samego tekstu. Książka została podzielona na dziesięć wyodrębnionych rozdziałów, których tytuły sygnalizują kolejno rozpatrywane osobne, niemniej jednak wzajemnie połączone zagadnienia. Zaproponowana ich kolejność świadczy o głębokim przemyśleniu i uzasadnionym umiejscowieniu. W treści pracy odnajdujemy też wstęp, podsumowanie i zestawienie literatury. Każdy z opracowanych rozdziałów mógłby stanowić wyodrębnioną całość, chociaż dotyczy i jest ściśle powiązany z ogólną tematyką opracowania, w której Autorzy postawili sobie za cel ogólne ujęcie relacji konstytuujących istotę efektywności produkcji, jej zmiany u producentów rolnych i w sektorze. Istotnie dbają przy tym, aby ujęcie to było na tyle ogólne i w ten

sposób właściwie zabezpieczone przed zbyt szybką dezaktualizacją wynikającą z zachodzących zmian rynkowych, a także wyjaśniało istotę i fundamenty możliwych do zaobserwowania wielkości wynikowych takich, jak np.: opłacalność, dochodowość czy konkurencyjność produkcji rolnej.

Wcześniejsze prace obojga Autorów dotyczyły również zagadnień z obszaru mikroekonomii, ekonomiki i polityki rolnej. Wśród nich znalazły się opracowania dotyczące analizy inwestycji, produktywności, efektywności i zmian technicznych w rolnictwie; wpływu polityki rolnej na decyzje producentów rolnych odnośnie do dochodów i inwestycji; wyboru polityki i jej wpływu na decyzje producentów rolnych w ujęciu analitycznym z elementami weryfikacji empirycznej; wybranych postaci analitycznych funkcji produkcji w ocenie relacji czynnik–czynnik oraz czynnik–produkt dla gospodarstw rolnych FADN oraz uwarunkowania popytowego modelu wzrostu produkcji rolno-żywnościowej. W literaturze polskiej można odnaleźć opracowania w szerszym zakresie traktujące i opisujące modele wzrostu produkcji rolnej, takich autorów jak: Czyżewski i Kułyk (wpływ zmian makroekonomicznych na rozwój rolnictwa), Woś i Zegar (rolnictwo społecznie zrównoważone – w poszukiwaniu nowego modelu dla Polski), Tomczak i Ziętara (model polskiego rolnictwa wobec aktualnych wyzwań). Na świecie zagadnienia te w swoich pracach poruszali tacy autorzy jak: O’Headay, Dilon, Fuglie i Wang (wzrost wydajności w rolnictwie – międzynarodowe perspektywy), Kawagoe i Hayami (analiza porównawcza międzygałęziowej efektywności produkcji rolniczej), Fulginiti i Perrin (wydajność rolnictwa w krajach rozwijających się) czy Battese (zastosowania empiryczne w ekonomice rolnictwa). Prace te jednak, szczególnie zagraniczne, były prowadzone kilka dekad wcześniej i wiele z nich straciło na swej aktualności.

Zaproponowany tytuł książki sygnalizuje, że w jej treści będą rozważane teoretyczne konstrukcje myślowe, które – jak się okazuje – zostały ujęte w postaci formuł analitycznych i jak sami Autorzy podkreślają, pozwalają one w sensie ogólnym i abstrakcyjnym objaśnić mechanizmy istotne dla ekonomiki i polityki rolnej. Zaproponowana konstrukcja książki tworzy rodzaj podejścia dedukcji i spekulacji myślowych, niemniej jednak jest bardzo wyraźnie wsparta szeroką analizą rzeczywistości wraz z rozbudowanym ujęciem algebraicznym. Tego rodzaju podejście w postaci wypracowania większości formuł analitycznych umożliwiło Autorom stworzenie kompleksowego modelu myślowego, który prowadzi do ogólnych rozważań odnoszących się do najistotniejszych zależności i uwarunkowań o wymiernym charakterze. Autorzy wskazują, że w ich analizie obowiązuje abstrakcja na wysokim poziomie ogólności, a rozumowanie jest prowadzone na podstawie z góry przyjętych założeń dowiedzionych samodzielnie lub przyjętych z literatury. Główny cel pracy zrealizowany został w ramach mikroekonomii, w tak zwanym nurcie nowoczesnym, i pomimo tego, że został pokazany na dużym poziomie ogólności, to w większości dotyczy ekonomiki rolnictwa oraz swoistych zależności i związków charakterystycznych dla producentów rolnych i rolnictwa. Autorzy wyraźnie też zaznaczyli, że prowadzony „... w książce sposób analizy teoretycznej jest też pewną alternatywą bądź uzupełnieniem tradycyjnego rozumowania w ujęciu werbalnym w ekonomice rolnictwa, gdyż w literaturze mikroekonomii takie ujęcia dziś dominują i to samo odnosi się do nowoczesnej ekonomiki rolnictwa, zwłaszcza w wydaniu amerykańskim” (s. 11). Przyjęty przez Autorów cel recenzowanej pracy, jego zasadność i sensowność, wynikające ze stanu badań

i znanych metod badawczych, a także przyjęty chronologiczny i przedmiotowy zakres analizy należy uznać za wysoce przydatny dla rozwoju nauki o ekonomii ze wskazaniem na nauki o agroekonomii.

Recenzowana monografia składa się z dziesięciu niezależnie skonstruowanych rozdziałów, z których każdy posiada wyodrębniony tytuł i składa się z kilku podrozdziałów. Autorzy w każdym z nich zadbali o odpowiednie wprowadzenie czytelnika do rozpatrywanych treści, opatrując go odpowiednim wstępem holograficznym, starając się merytorycznie w sposób logiczny objaśnić poruszane w nim treści i uprościć zrozumienie tematyki.

Autorzy rozpoczynają od zagadnienia mikroekonomicznych podstaw uwarunkowań popytu na produkty rolno-żywnościowe, w którym opisują mechanizm wyboru konsumenta, traktując go jako podstawę kształtowania się uwarunkowań popytu dla sektora rolnictwa. Stawiają tezę, że wybory konsumenta objaśniają uwarunkowania popytu i jego zmiany w określonym kierunku i tempie. Uważają, że objaśnienie podstaw uwarunkowań popytowych można uważać za punkt wyjścia w rozumieniu mechanizmów zmian relacji czynników i ich produktywności zarówno u producentów, jak i w całym sektorze rolnym (s. 37). Ciąg zależności logicznych będących podstawą realizacji funkcji celu producenta rolnego wraz ze wskazaniem ogólnych mechanizmów ich powstawania to kolejne rozważania Autorów, w których objaśniono warunki endogenne i egzogenne (s. 52, 58). Pojawiające się zmiany przystosowawcze u producentów rolnych i w całym sektorze obejmują wzajemne relacje czynników wytwórczych dotyczące ich wynagrodzeń. Wsparciem tej tezy jest szerokie objaśnienie przez Autorów funkcji produkcji traktowanej jako narzędzie analityczne w ekonomice rolnictwa, jak również jako uniwersalna konstrukcja myślowa niezbędna w opisie procesów ekonomiczno-produkcyjnych w rolnictwie na poziomie producenta i sektora. Ma ona wielostronne zastosowanie, szczególnie w kwestiach analizy efektywności produkcji, produktywności czynników wytwórczych oraz technik wytwarzania (s. 75-90). W tej części wskazano na konieczność rozpatrywania relacji pomiędzy zaangażowanymi czynnikami produkcji, tzw. czynnikami wytwórczymi, i otrzymanym produktem z jednej strony, z drugiej zaś na relację występującą pomiędzy czynnikami wytwórczymi zaangażowanymi w uzyskanie zakładanego poziomu produkcji, uważanymi powszechnie za technikę wytwarzania, nowoczesność gospodarowania, czy też „koszty” osiągniętego wzrostu gospodarczego. Autorzy wskazują na istotną rolę samych producentów rolnych, którzy endogenne mogą kształtować efektywność produkcji, a ona z kolei może kompensować efekt spadku cen produktów, gdyż jest trwałym źródłem dochodów rolniczych. Producenci rolni, dbając o wzrost dochodów, są zmuszeni do wykorzystania możliwości w sferze zmian produktywności czynników produkcji, co wydatnie wspiera efektywność produkcji ogółem (s. 108-112).

Czynniki wytwórcze w rolnictwie, ich wynagrodzenie i produktywność to następny cel analizy prowadzonej w obszarze objaśniania występujących prawidłowości i relacji określających wynagrodzenie czynników wytwórczych u producentów rolnych. W tej części opracowania Autorzy starają się potwierdzić tezę, że wynagrodzenie czynników wytwórczych u producentów rolnych jest również, jak w przypadku pozostałych, określone przez ich produktywność krańcową (s. 113-138). Teoretyczno-poznawcze rozważania ukazują szerzej przedmiot analizy, aniżeli wymaga tego jej konwencjonalny

mikroekonomiczny zakres i są wsparte w następnej części opisem podstawowych relacji wynikających z zaangażowania czynników pracy, kapitału i ziemi w produkcji. Zwykle zmiany zaangażowania i relacji czynników produkcji oraz ich produktywność to wzajemne uwarunkowanie zwrotne, gdyż przesądzają one o efektywności produkcji. Kolejno analizie poddawane są czynniki pracy, kapitału i ziemi, przy czym zachowywany jest ten sam poziom ogólności i te same oznaczenia (s. 156). Szczególnie mocno podkreślono rolę czynnika ziemi, który w ekonomice rolnictwa ma decydujące znaczenie w zakresie uzyskiwania poziomu produktywności. Kwestia produktywności czynnika ziemi jest ważna, gdyż jej rozpoznanie umożliwia rozpoznanie obserwowanych zjawisk oraz objaśnienie ich istoty ekonomicznej, takich jak np. koncentracja czy zmiany strukturalne w sektorze (s. 176).

Wzajemne relacje czynników produkcji legitymujące techniki wytwarzania w rolnictwie to tematyka następnej części, w której podkreślono, że o istocie technik wytwarzania i ich zmian decydują relacje wzajemne między zaangażowanymi do produkcji czynnikami wytwórczymi, czyli czynnikami produkcji. Pokazanie wzajemnych relacji i prawidłowości w tym zakresie to główny cel prowadzonej na tym polu analizy. Autorzy uważają, że analiza zmian technik wytwarzania pozwala lepiej rozumieć zmiany w efektywności i opłacalności produkcji oraz zachodzące procesy wzrostowe i strukturalne w sektorze rolnictwa, a teoria czynników produkcji formułuje najbardziej ogólne prawidłowości i zależności ilościowe z uwzględnieniem ich komplementarności i substytucyjności (s. 198).

Uwarunkowania zmian dochodów producentów rolnych, ich wyselekcjonowanie i źródła to tematyka następnej części recenzowanej książki. Odgórnie założono, że wynikają one z wynagrodzenia czynników produkcji, a przede wszystkim z wynagrodzenia czynnika pracy. Wyodrębnione zostały warunki i czynniki o charakterze wewnętrznym i zależne od producenta rolnego (odnoszą się do stosowanych technik wytwarzania i efektywności produkcji) oraz niezależne, jako zewnętrzne (dotyczą regulacji rynkowej i związanych z tym relacji cen). Autorzy przyjęli rozróżnienie dwóch źródeł dochodów w rolnictwie. Pierwsze jako związane z efektywnością, w tym z wydajnością, co określili rentą ekonomiczną, a drugie jako transfery i wsparcie realizowane w ramach polityki rolnej, a jako punkt odniesienia przyjęli przychody jako formalną podstawę dochodów (s. 220). Reasumując, stwierdzili że „... W rezultacie (...) wzajemnie na siebie oddziałujących uwarunkowań zmienia się opłacalność produkcji oraz dochody w rolnictwie” (s. 205). W części zamykającej postanowiono zaprezentować oszczędności i inwestycje producentów rolnych, czyli jak relacje czynników produkcji i ich zmiany mogą wpłynąć na procesy wzrostowe. Autorzy są zdania, że istnieje możliwość wyselekcjonowania logicznego ciągu podstaw procesów wzrostowych u producentów rolnych, które są określane przez inwestycje. Uważają, że znaczenie wspierające w tym procesie ma rynek, który reguluje mechanizm wzrostowy i wzajemne relacje czynników produkcji (s. 241-262).

W pełni można zgodzić się z Autorami książki, że na jej stronach starali się pokazać czytelnikom mechanizm zmian relacji czynników produkcji w rolnictwie, co nakreślili w ujęciu dedukcyjno-logicznym. W ujęciu analitycznym prym wiodły dwa uwarunkowania popytowe, czyli rynek w warunkach równowagi konkurencyjnej oraz wpływ instrumentów polityki rolnej. Racjonalizm postępowania producentów wynikał z chęci

maksymalizacji funkcji celu, co wzmacnia logika w powstawaniu zależności występujących pomiędzy daną relacją a produktywnością czynników produkcji, jak również ich wynagrodzeniami w odniesieniu do ich cen. Biorąc pod uwagę rozważania *stricte* ekonomiczne, zauważamy, że można je umiejscowić w takich problemach jak: alokacja, relacja czynników i produktywności, czy też w zagadnieniach podziału i wynagrodzeń.

Ogólnie można podsumować, że konstrukcja pracy stanowi logicznie i merytorycznie powiązane studium opisujące problematykę relacji czynników produkcji w rolnictwie i ich mechanizmów, co Autorom udało się przedstawić w ujęciu analitycznym. Poszczególne części pracy są wzajemnie powiązane w zakresie omawianych treści, co umożliwiło szczegółowo przedstawić cały obszar tematyczny pracy, pomimo tego, że każdy z przedstawionych rozdziałów mógłby nakreślić wyodrębniony problem, szczególnie z punktu widzenia celu badawczego. Na wysoką ocenę zasługuje dobór metod badawczych zastosowanych w pracy, które przez pryzmat otrzymanych wyników legitymują ich zasadność doboru do przedstawionego przedmiotu i zakresu badań, a wybrane z nich można umieścić w kanonie „nowatorskości metodologicznej”. Autorzy, pisząc swą książkę, przeprowadzili także wnikliwą kwerendę literatury, której zakres i sposób wykorzystania dał podwaliny do rozważań i wniosków wynikających z badań. Wiele z przedstawionych twierdzeń Autorów można uznać za nowatorskie i odkrywcze, a dużą część pracy za teoriopoznawczą, co w sumie pozwoliło otworzyć nowe pola poszukiwań, pomimo tego, że niektóre z nich były szerzej rozpowszechnione w szeroko pojętej nauce o ekonomii. Niemniej jednak twierdzenia i wnioski Autorów są zdecydowanie uzasadnione, zgodne z ogólnie przyjętymi standardami, w sposób pełny i niebudzący wątpliwości zasługują na włączenie do narracji naukowej.

Reasumując, pragnę stwierdzić, że książka pt. *Mikroekonomia relacji czynników produkcji w rolnictwie. Ujęcie analityczne mechanizmów* stanowi oryginalne opracowanie wielu aspektów tematycznych i intrygujący model prezentacji osiągnięć naukowych w obszarze nauk o agronomii, co w pełni upoważnia mnie do rekomendacji jej Państwu.

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 15.03.2019.

